

MENEMEN OLAYI'NIN İZMİR BASINI'NDA YANKILARI

Serap TABAK

Giriş

Milli Mücadele tamamlanıp Anadolu düşmanlardan kurtarıldıktan sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa 9 Eylül'de Halk Fırkası'nı kurarak ülkenin demokratikleşmesi olayında da yerini almıştır.¹ Halk Fırkası'nın kuruluşundan kısa süre sonra 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilân edilerek, yeni kurulan devletin yönetim şekli de belirlenmiş oldu. Halk Fırkası, kısa sürede bütün yurttan ve tabii ki İzmir'de de teşkilatını tamamlayıp faaliyete geçti ve 1924 yılına kadar ülkede etkili tek parti oldu.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili siyasî hayat denemelerinden ilki, Milli Mücadele'nin önde gelen askerî liderlerinden Kâzım (Karabekir), Ali Fuat (Cebesoy) Paşalar ile Rauf (Orbay) ve Adnan (Adıvar) Beyler'in 17 Kasım 1924 tarihinde Ankara'da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmalarıyla gerçekleşmiştir.² İlk teşkilatını Urfa'da kuran Terakkiperver Fırka ülke çapında süratle gelişti. Ancak, iş çekişmeler ve isyanlar sonucunda, bu dönem kısa sürdü. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 3 Haziran 1925'de Bakanlar Kurulu kararıyla kapatıldı.³

Türkiye 1929 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nde patlak veren ve bütün Dünya'yı etkisi altına alan ekonomik buhran sebebiyle 1929-1930 yılları arasında çok ağır mali ve iktisadî şartlar yaşamıştır. Bunun sonucu olarak, ülkede çok partili siyasî hayat denemelerinden ikincisine girilmiş ve 12 Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın teşvik ve yardımıyla Fethi (Okyar) Bey tarafından kurulmuştur.⁴ Gerek Fethi Bey'in İzmir seyahati sırasında çıkan olaylar, gerekse yeni fırkanın teşkilatını tamamlamadan belediye seçimlerine girmesi Serbest Fırka'nın feshine giden yolun başlangıcı oldu. Yeni fırkanın içine gerici unsurların girdiği söylentilerinin çıkması üzerine Fethi Bey ve fırka

1. Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Ankara, 1938, s. 394; Celâl Bozkurt, *Siyaset Tarihimizde CHP (Dünü, Bugünü, İdeolojisi, Siyaset İlimi Açısından Bir İnceleme)*, Ankara, 1968, s. 21-22.

2. Avni Doğan, *Kurtuluş ve Sonrası*, İstanbul, 1964, s. 203-204.

3. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, C.I, İstanbul, 1984, s. 614; U. Kocatürk, a.g.e., s. 436-437.

4. U. Kocatürk, a.g.e., s. 505; T.Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler (1859-1952)*, İstanbul, 1952, s. 622-630.

arkadaşları, kuruluşundan üç ay gibi kısa bir süre sonra 17 Kasım 1930'da fırkalarını feshetmek zorunda kalmışlardır.⁵

Siyasî alanda kurulan partilerle bir taraftan ülkenin demokratikleşmesine çalışılırken, diğer taraftan da ekonomik, sosyal ve hukukî alanlarda yapılan inkılâplar ile yeni Türk Cumhuriyeti'nin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarılması amaçlanmıştır.

1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılmasından sonra, Halifeliğin de 3 Mart 1924'de kaldırılıp son Osmanlı Halifesi Abdülmecid'in yurt dışına çıkarılmasıyla Osmanlı Hanedanı'nın Türkiye ile bağlantısı kesilmiş oldu. Ayrıca, yine 3 Mart 1924'de Şeriye ve Evkaf Vekaleti kaldırılıp, Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılarak eğitim ve öğretim birleştirildi. Ülkenin lâikleşmesi konusunda atılan diğer önemli bir adımı da 20 Nisan 1924'de Anayasa'nın ilan edilmesi oluşturur.⁶

Toplumsal alanda yapılan inkılâplar ile Türk halkının modern ve çağdaş uluslar gibi bir görünüme sahip olmasına çalışılmıştır. Bu amaçla, 1925 yılının Ekim ayında kılık ve kıyafet tüzüğü hazırlandı ve aynı yılın 25 Kasım günü Şapka Kanunu çıkarıldı. 30 Kasım 1925'de ise, Tekke ve Zaviyelerle Türbeler kapatılıp, türbedarlıklarla ilgili bir takım ünvanlar da kaldırıldı. Bu inkılâpdan sonra ülkenin dört bir yanında gericiler "din elden gidiyor" diye tepkiler göstermişlerse de, tepkide bulunanlar Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanarak sindirilmişlerdir.⁷

26 Aralık 1925 tarihinde Uluslararası Takvim ve Saat kabul edilerek, hukukî ve ticarî alanda dış ülkeler ile aramızda meydana gelen karışıklıklara son verilmiş oldu. Hukukî alanda, ülkede bir birliğin sağlanması amacıyla 1926 yılında Medeni Kanun, Borçlar Kanunu, Ceza Kanunu ve Ticaret Kanunu çeviri yoluyla batıdan alınarak T.B.M.M.'i tarafından kabul edilmiştir.⁸

1928 yılında Anayasa'dan dine ait maddeler T.B.M.M.'ce çıkarıldı. 24 Mayıs 1928'de Milletler arası sayılar ve 3 Kasım 1928 tarihinde ise, Latin Harflerinin kabul edilmesi ülkenin lâikleşmesiyle ilgili diğer önemli adımları oluşturur. Yeni harflerin halk tarafından kolayca öğrenilip, okur-yazar

5. T.Z. Tunaya, *a.g.e.*, s. 630; U.Kocatürk, *a.g.e.*, s. 510.

6. U.Kocatürk, *a.g.e.*, s. 361-362, ve 409-410 ve 413.

7. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Ankara, 1981, s. 149-158; U.Kocatürk, *a.g.e.*, s. 448.

8. M.Tunçay, *a.g.e.*, s. 172 ve 226; U.Kocatürk, *a.g.e.*, s. 449.

oranının artırılması ve ülkenin çağdaşlaşması amacıyla; 11 Kasım 1928'de Millet Mektepleri açılmıştır.⁹

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer uluslar gibi çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkması için hukukî, sosyal ve ekonomik alanlarda yapılan inkılâpların halk tarafından tam olarak benimsenmediği, 23 Aralık 1930'da Menemen Olayı'nın meydana gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu olayla, yeni kurulan devletin rejimi ve ideolojisi büyük bir tehdit atlatmış oldu.

I- MENEMEN OLAYI VE GELİŞİMİ:

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendi kendini feshedmesinden bir ay kadar sonra Nakşibendi tarikatından oldukları söylenen bir grup insan, 23 Aralık 1930'da Menemen'de yedek subay öğretmen olarak görev yapan Mustafa Fethi Kubilay'ı öldürdüler. Bu hadise, Cumhuriyet Tarihimizde "Menemen Olayı" diye adlandırılmaktadır.

Başta İzmir basını olmak üzere bütün Anadolu basını "Menemen Olayı"nı şiddet ile eleştirerek, olayın sebepleri ve yankılarını içeren günlerce süren yazılar yayınlamışlardır. Menemen Olayı'ndan sonra yapılan tahkikat sonucunda olayın merkezini Manisa olduğu ortaya çıktı. Menem Olayı'nın ortaya çıkışı ve gelişimi dönemin İzmir basınında şöyle anlatılmaktadır:

"Mehdî Mehmet ve arkadaşları Şamdan Mehmet, Emrullahoğlu Mehmet Emin, Nalinci Alioğlu Hasan, Nalinci Küçük Hasan ve Çakıroğlu Ramazan, Keçili köyünden Çırac Mustafa'nın kahvehanesinde toplanarak zikir yapmışlar. Çırac Mustafa'nın kahvehanesi hükümet tarafından kapatılınca da zikirlerine Tatlıcı Hüseyin ve Mutaf Süleyman'ın evlerinde devam etmişlerdir. 6 Aralık 1930 günü Tatlıcı Hüseyin'in evinde yaptıkları toplantıda Mehmet ve arkadaşları herkesi dine çağırmanın zamanının geldiğine karar verirler.¹⁰ Yine bu toplantı sırasında, Menemen hadisesi hakkında görüşmeler yapılarak, hadisenin nasıl cereyan edeceği ve silahların nasıl tedarik edileceği de kararlaştırılmıştır. Alınan karara göre, önce Giritli Mehmet, Şamdan Mehmet ve Sütçü Mehmet ile birlikte Paşa köyüne hareket edecek bir gün sonra da Emrullahoğlu Mehmet, Alioğlu Hasan, Nalinci Hasan ve Çakıroğlu Ramazan Paşa köyünde kendilerine katılacaklardı. Mehmet ve diğer 3 Mehmet Paşa köyüne gelerek, Mehmet'in bacanağının evinde iki gün kalıp silahlanırlar. Yanlarına da bir köpek alarak ona "Kıtmir" adını verirler. Bundan sonra da yollarına devam ederek Bozalan köyüne

9. M.Tunçay, *a.g.e.*, s. 226-232; U.Kocatürk, *a.g.e.*, s. 485.

10. *Hizmet*, 24 Kanun-ı evvel 1930; 16 Kanun-ı sani 1931; *Yeni Asır*, 24 Kanun-ı evvel 1930.

giderler.¹¹ Daha Bozalan'a varmadan yolda, Çakıroğlu Ramazan onlardan ayrılarak Manisa'ya döner. Sütçü Mehmet'in köyü olan Bozalan'da bir kaç gün kaldıktan sonra, zikirlerine devam etmek isteyen Giritli Mehmet ile arkadaşları köyün içinde yeteri kadar rahat edemedikleri gerekçesiyle dağda bir kulübe yaptırırlar.

Giritli Mehmet, Bozalan köyünde Mehdîliğini ilan eder. Mehmet ve arkadaşları 23 Aralık 1930 günü Menemen'e gitmek için yola çıkarlar. Menemen Divân-ı Harp Mahkemesi Savcısı'nın iddiasına göre; sanıkların amaçlarını gerçekleştirmek için Menemen'i seçmelerini sebebi; belediye seçimlerini ilçede Serbest Fırka'nın kazanmasını kendileri için çok uygun bulmalarıdır. Kafile Hasanlar geçidine vardığında Kayıkçı Mehmet, onları kayığıyla karşı kıyıya geçirir. Mehdî Mehmet ve arkadaşları sabahleyin Menemen'e girerek, Müftü Camii'ne giderler. Bu sırada halk sabah namazını kılıyordu. Camii de Nalıncı Hasan camiinin kapısında açmış oldukları sancağı eline alır ve hep birlikte camiinin içinde beklemeye başlarlar. Mehmet, camiye gelenlere kendisinin "Mehdî" olduğunu söyler bunu kanıtlamak içinde "Kıtmir" adını verdikleri köpeği halka gösterir.¹² Camii de halkla birlikte namaz kılındıktan sonra sahte Mehdî cemaati bayrak altında toplanmaya çağırır ve kendisine katılan bazı Menemenlilerle birlikte camiiden ayrılarak, belediye meydanında bir süre kaldıktan sonra bayrağı omuzlayıp hep birlikte tekbir getirerek şehri dolaşmaya başlarlar. Yolda rastgeldikleri Menemenlilere de:

"Müslüman mısınız? İtikadınız var mı? diye sorup, kendilerinin bayrağı altına girmelerini aksi takdirde kılıçtan geçirileceklerini; ortada hükümet olmadığını, herkesin dükkanlarını kapayarak kendilerine katılmalarını, arkalarından 70.000 evliya ve meleğin gelmekte olduğunu; top, tüfek bütün kuvvetlerin bir iş göremeyeceğini bağırarak söylerler. Kafile Menemenli Hoca Saffet Efendi'nin evinin önüne gelince durmuş ve Mehdî Mehmet onunla konuşmuşsa da, Hoca Saffet onlara yardım etmemiştir. Mehmet ve arkadaşları bir süre daha Menemen sokaklarında dolaştıktan sonra belediye önüne gelirler. Mehdî ve arkadaşları Müftü camiinden aldıkları bayrağı Menemenli arabacı Hasan'a kazdırdıkları çukura dikerler. Bundan sonra 200 kişi tekbirlere başlayıp, ellerinde silahları olduğu halde

11. *Anadolu*, 24 Kanun-ı evvel 1930.

12. *Yeni Asır*, 24 Kanun-ı evvel 1930; *Kıtmir*: Ashâb-ı Kehf (mağara arkadaşları) yanında bulunan köpek. Ashâb-ı Kehf hakkında geniş bilgi için Bkz: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul, 1991, s. 466.

sancak etrafında dolaşmış, bir kısmı da yerden aldığı toprağı etrafa serpmiştir.¹³

Olay yerine ilk önce jandarma yazıcısı Ali Efendi gelmiştir. Ali Efendi, arkadaşı olan 4 jandarmaya silahlarını almalarını tenbih etmişse de onları beklemeden doğruca Giritli Mehmet ve arkadaşlarının yanına giderek ne istediklerini sorar. Mehmet de ona "Git kumandanına haber ver de o gelsin. Bana top, kurşun işlemez..." diye cevap verir. Bunun üzerine Ali Efendi geri dönerek, Jandarma bölük kumandanı Fahri Bey'i durumdan haberdar eder. Asilerin yanına giden Bölük Kumandanı Fahri Bey, Mehdî Mehmet'e:

"- Ne istiyorsunuz? Buradan derhal dağılın, deyince Mehmet'de bu soruya "Kendisinin Mehdî olduğunu şeriati ilan edip, dini yaydığını, kimsenin kendisine karşı koyamayacağını söyleyerek "çekil" diye cevap verir. Jandarma bölük komutanı Fahri Bey'de tedbir almak üzere olay yerinden uzaklaşır. Hükûmet binasına giderek telefonla Alay'dan askeri yardım ister.¹⁴ Alay Komutanlığı da, asıl mesleği öğretmenlik olan yedeksubay Asteğmen Kubilay'ı bir müfreze asker ile olay yerine gönderir. Bu sırada, Kubilay'ın kendisinin silahı olmadığı gibi, erlerinin de silahlarında mermileri yoktu. İhtiyat zabıt vekili Kubilay süngü takmış olan askerlerini belediye meydanlığındaki kahvehanenin önünde bıraktıktan sonra, kendisi öne atılarak asilere dağılmalarını söyler. Bununla da kalmaz, Giritli Mehdî Mehmet'i de yakasından tutarak çeker. Bunun üzerine Mehdî Mehmet'de silahını ateşleyip Kubilay'ı yaralar. Komutanlarının yaralandığını gören askerler kaçırlar. Ağır yaralı olan Kubilay camiye sığınmak istemişse de ancak avluya kadar gelebilmiş ve orada düşmüştür. Ne askerden nede halktan bir yardım gelmemesinden cesaret alan Giritli Mehmed, Alioğlu Hasan'ın torbasından bir bıçak alıp Şamdan Mehmet ile birlikte yaralı Kubilay'ın yanına giderek daha ölmemişken, boynunu keser.¹⁵ Daha sonra da Kubilay'ın kesik başını camiinin içindeki bir taşın üstüne koyup "Gördünüz mü?, kâfirlerin akibeti işte budur." diye konuşur. Mehdî Mehmet ve arkadaşları buradan meydana giderek halktan kesik başı bayrak direğine bağlamak için ip de istemişlerdir. Bu sırada olay yerine gelen iki kır bekçisi (Mustafa ve Hasan) isyancıların üzerine ateş açarlar. Çatışma sırasında bekçilerden Mustafa şehid olur. Tam bu sırada alaydan diğer bir müfreze

13. M.Rahmi, "Şehit Kubilay", *Fikirler Dergisi*, C.III, S.64, 15 Kanun-ı sani 1931, s. 3-4; *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Kanun-ı evvel 1930.

14. *Anadolu*, 16 Kanun-ı sani 1931; *Hizmet*, 16 Kanun-ı sani 1931.

15. M.Rahmi, *a.g.m.*, s. 4-5; Yeni Asır gazetesi, bu sırada halk yardım ediyor demektedir. *Yeni Asır*, 24 Kanun-ı evvel 1930.

gelerek havaya ateş etmeye başlayınca halk kaçıır. Mehmet'de "Bize kurşun işlemez, biz dervişiz, biz şeyhiz... Kaçmayın." diye bağıarak halkın kaçışmasına engel olmaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Bunun üzerine müfreze komutanı da asilerin üzerine ateş etme emrini verir. Asilerden Mehdî Giritli Mehmet, Şamdan Mehmet ve Sütçü Mehmet vurulup ölürken, diğer bekçi Hasan da bu sırada vurulup ölür. Asilerden geri kalanlar hemen orada yakalanmıştır. Ancak Nalıncı Hasan ve Alioğlu Hasan halk arasından geçerek kaçmışlarsa da, Manisa'da yakalanmışlardır.¹⁶

Menemen Olayı'nın meydana geldiği 23 Aralık 1930 günü öğlen ve akşam geç saatlerde olmak üzere İzmir Valiliği tarafından iki resmi tebliğ yayınlanmıştır. Bu tebliğlerde Menemen Olayı ve bu olayla ilgili olarak yapılan tahkikat hakkında bilgi veriliyordu. Ayrıca, bu tebliğde 25 Aralık 1930 günü Menemen'de şehitler için bir anma töreni yapılacağı da bildiriliyordu.¹⁷

Menemen'de bu kanlı hadise meydana gelince kazanın çevre vilayeti ve kazalarla ulaşım bağlantısı kesildi. Ancak, kazada durum normale döndüğünde otomobillerin Menemen'e girmesine izin verildi. Olay mahalline İzmir'den bir müfreze asker ile birlikte olayı incelemek ve soruşturmak üzere İzmir Vali muavini Saip Bey ve İzmir Savcı muavinlerinden Fuat ve Cevdet Beyler de görevlendirildi.¹⁸

İzmir basını Menemen Olayı'nı kınayan ve olay hakkında ayrıntılı bilgiler veren çok uzun süreli ve geniş kapsamlı yayınlar yaptı. İzmir'de yayınlanan gazetelerden Halk Fırkası'nın taraftarı ve muhalifi olan gazeteler arasında bu konuda şiddetli münakaşalar oldu. Gazetelerin bir kısmı Menemen hadisesini basit bir olay olarak görürlerken, diğer bir kısım gazeteler ise, olayın çok esaslı ve geniş kapsamlı olduğuna işaret etmişlerdir. Bu konuda en şiddetli münakaşa "Yeni Asır" ile "Anadolu" gazeteleri arasında meydana gelmiştir.¹⁹

Başsavcı Hidayet Bey'in başkanlığında Menemen'de olayla ilgili olarak çok geniş kapsamlı bir inceleme yapılmıştır. Bu araştırmalar sırasında, Manisa'da yapılan tahkikat sonucunda irtica hadisesinin bu şehirde hazırlandığı ve canilerin buradan hareket ettikleri ortaya çıktı. Bu konuyla ilgili olarak, Manisa vilayet merkezi ile merkeze bağlı Paşa ve Bozalan

16. *Anadolu*, 16 Kanun-ı sani 1931; M.Rahmi, a.g.m, s. 6; Yeni Asır ise, bekçilerin adının "Şevki ve Hasan" olduğunu bildiriyor. *Yeni Asır*, 24 Kanun-ı evvel 1930.

17. *Anadolu*, 24 Kanun-ı evvel 1930; *Hizmet*, 24 Kanun-ı evvel 1930. *Yeni Asır*, 24 Kanun-ı evvel 1930.

18. *Yeni Asır*, 24 Kanun-ı evvel 1930 *Hizmet*, 24 Kanun-ı evvel 1930.

19. *Vakit*, 28 Kanun-ı evvel 1930; *Yeni Asır*, 24,25,28 Kanun-ı evvel 1930.

köylerinde de pek çok kişi tevkif edildi. Aynı şekilde, İzmir ve İstanbul'da da olayla ilgili olarak pek çok kişi tutuklanmıştır. İstanbul'da tutuklananlar arasında, Nakşibendi tarikatı şeyhi Erdebili Şeyh Esat ve 8 arkadaşı da bulunuyordu.²⁰

Menemen olayı sebebiyle, 28 Aralık 1930 günü Dahiliye Vekili Şükrü Bey, ordu müfettişlerinden Fahreddin Paşa'yla birlikte trenle Menemen'e gitti. Doğruca şehitler kabristanına giderek bir nutuk veren Dahiliye Vekili, daha sonra hükümet konağına gidip Baş Savcı Hidayet Bey'den tahkikat hakkında bilgi almıştır. Dahiliye Vekili, Anadolu Ajansı'na verdiği beyanatta; Menemen Jandarma bölük kumandanı Yüzbaşı Fahreddin Bey'in vazifesini tam olarak yerine getiremediği için tutuklandığını, Menemen kaymakamı Cevdet Bey'in de olay sırasında vazifesini ihmal ettiği için vekalet emrine alındığını belirtti.²¹

Gazi Mustafa Kemal Paşa da Menemen Olayı dolayısıyla Erkan-ı Harbiye Başkanı Fevzi Paşa'ya bir mektup göndererek üzüntülerini ve taziyetlerini bildirdi.²²

Hükümetce yapılan tahkikat sonucunda, Menemen Olayı'nın baş sorumlusu olan ve kendisini Mehdî ilan eden Giritli Derviş Mehmet'in Yüzellilikler'den Çerkez Ethem'in adamı olduğu ve mütareke esnasında Yunanlılara hizmet ettiği tesbit edilmiştir.²³

Bazı çevreler ve gazeteler tarafından ise, Menemen Olayı'nın politik kaynağı aranmış ve olaydan kısa bir süre önce feshedilen Serbest Cumhuriyet Fırkası'yla Abdülkadir Kemali Bey'in Adana'da kurduğu Ahali Cumhuriyet Fırkası sorumlu olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Özellikle de Serbest Cumhuriyet Fırkası, Menemen hadisesinin sorumlusu olarak gösterilmek istenmiştir.²⁴ Menemen hadisesi sırasında ve daha sonra

20. *Hizmet*, 28 Kanun-ı evvel 1930; *Yeni Asır*, 25,26,29 Kanun-ı evvel 1930.

21. *Hizmet*, 29 Kanun-ı evvel 1930; *Anadolu*, 29 Kanun-ı evvel 1930; *Yeni Asır*, 29 Kanun-ı evvel 1930; Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, İstanbul, 1970, s. 433.

22. *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Kanun-ı evvel 1930; *Yeni Asır*, 31 Kanun-ı evvel 1930.

23. *Vakit*, 28 Kanun-ı evvel 1930; İlhami Soysal, *150'likler Kimdiler, Ne Yaptılar, Ne Oldular?*, İstanbul, 1988, s. 273-275. Bu iddiada kuşkuluyum. Çünkü, o sıralarda Türkiye'de devlete karşı olan her hareket Çerkez Ethem'e bağlanmaya çalışılıyordu. *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Kanun-ı sani 1930.

24. Serbest Cumhuriyet Fırkası; 12 Ağustos 1930'da İstanbul'da Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikleriyle Fethi (Okyar) Bey tarafından kuruldu. Fırka'ya Gazi'nin bazı yakın arkadaşları ve kızkardeşi Makbule (Atadan) Hanım girdi. Serbest Fırka'nın programında "Cumhuriyetçilik", "Milliyetçilik" ve "Lâiklik" ilkelerine bağlılık belirtilirken, bunun yanında ekonomik alanda adil bir vergi sisteminden, köylüye ucuz kredi verilmesinden,

tahkikatların yapıldığı esnada Menemen'de belediye meclisini oluşturan üyeler seçimi Serbest Fırka namına kazanmış kimselerdi. Bunun da irtica hareketlerine kalkışanları cesaretlendirdiği söylendi. Hizmet ve Yeni Asır gibi bazı İzmir gazeteleri ise, irtica hadisesini çıkaranların Menemen'e kendileri için müsaid bir ortam bulma ümidiyle geldiklerini, ancak ne halktan ne de hükümetten umdukları ilgi ve kolaylığı göremediklerini belirtmişlerdir.²⁵

Vakit gazetesi de, Adana'da Ahali Fırkası'nı kuran Abdülkadir Kemalf Bey'in Menemen hadisesinden üç gün önce ortadan kaybolmasının kendisinin bu hadiseyle ilgisi olduğunu gösterdiğini belirtmektedir. Derviş Mehmet'in de Menemen'e girdiği zaman "Halife Abdülmecit hududda bizi bekliyor. Ya Eyyühelmüslimin, kalkınız, müslümanlığı kurtaralım..." diye bağırdığını; isyancıların Menemen'de öğleye kadar serbest bir ortamda bulduklarını bunun da teşebbüsün aynı zamanda siyasi bir mahiyeti olduğunu gösterdiğini belirtmektedir.²⁶

Manisa'da yapılan tahkikat sonucunda ikinci posta olarak tutuklanan 15 kişi arasında bulunan hocalardan bir kısmının Serbest Fırka ile ilgili olduğu söylenmiştir. Bundan başka, İstanbul'da Serbest Fırka'nın İçerenköy ocağı reisi ve aynı zamanda da mahallenin imamı olan Saadettin

özel teşebbüsün ve yabancı sermayenin teşvik edilmesinden söz ediliyordu. Rejime karşı olanların kısa zamanda fırkaya sızmaları, Mustafa Kemal Paşa'nın, kendi kurduğu Serbest Fırkaya karşı cephe almak gereğini duyması ve Fethi Bey'in Ege gezisi sırasında çıkan olaylar üzerine Fethi Bey, 17 Kasım 1930'da Serbest Fırka'yı feshetmiştir. Erdoğan Teziç *100 Soruda Siyasî Partiler (Partilerin Hukukî Rejimi ve Türkiye'de Partiler)*, İstanbul, 1976, s. 245-250; Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Vilayeti", E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1990, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 204-206.

Ahali Cumhuriyet Fırkası; 29 Eylül 1930'da Adana'da eski bir Müdafaa-i Hukukçu olan Abdülkadir Kemali Bey'in girişimi ile kurulmuştur. Ahali Cumhuriyet Fırkası'nın diğer fırkalardan farklı yanı, kurucusunun şahsına bağlı olması ve nüfuz sahasından dışarıya çıkmamış bulunmasıdır. Yeni fırka, halkı refaha kavuşturmayı amaç edinmiştir. Bunun için de mahallî idare teşkilatına önem verilmesini ve halkın parasının merkezî hükümet tarafından israf edilmesine engel olunmasını istiyordu. Diğer yandan, fırka programında iktisadî, ticarî ve ziraî meselelere ağırlık vermişti. Fırka programı halka olan borcundan dolayı, devlet mallarının dahi haczedilmesini, mahkemelerin Anayasa'ya aykırı kanunları uygulamamalarının sağlanmasını öngörüyordu. Ahali Cumhuriyet Fırkası, 21 Ocak 1931 tarihli Vekiller Heyeti kararıyla kapatıldı. Firuzan Hüsrev Tökin, *Türk Tarihinde Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişimi 1839-1965*, İstanbul, 1965, s. 75; Sait Arif Terzioğlu, "Cumhuriyet Devrinde Kurulan Siyasî Partiler", *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1961.

25. *Yeni Asır*, 24,25,26 Kanun-ı evvel 1930; *Vakit*, 25,27 Kanun-ı evvel 1930; Orhan Rahmi, "Vah vah ortaya attıkları şu mülahazaya bakınız" *Hizmet*, 26 Kanun-ı evvel 1930.

26. *Vakit*, 27 Kanun-ı evvel 1930; *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Kanun-ı evvel 1930.

Bey'in Menemen Olayı'nı hazırlayanlarla ilgisi olduğundan dolayı tutuklandığı da belirtilmiştir.²⁷

Menemen Olayı'nın sorumluluğunun manen de olsa Serbest Cumhuriyet Fırkası'na yüklenmesini ve Serbest Fırka'nın suçlu gösterilmesini fırkanın kurucularından olan Ahmet Ağaoğlu kabul etmemektedir. Ahmet Ağaoğlu, 12 Ocak 1931 tarihli "Son Posta" gazetesinde yazdığı makalede, "Menemen Olayı'ndan, Serbest Fırka'nın ve fırka arkadaşlarının sorumlu tutulamayacağını, ancak hükümet çevresinin muhalefet fırkasının dökülen kanın mesulu olduğunu ima ve işaret ettiğini, az kalsın Derviş Mehmet'le de iştirakimiz olduğunu iddia edeceklerdi" demektedir.²⁸

II- MENEMEN OLAYI'NIN SONUÇLARI:

A- Örfî İdare Ve İnkılâbı Koruma Kanunu'nun İlanı:

Menemen hadisesi sebebiyle, 28 Aralık 1930 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında T.B.M.M.'i başkanı Kâzım (Özalp) Paşa, Başbakan İsmet (İnönü) Paşa ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa ile Dahiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey'in katıldığı bir toplantı yapıldı. Toplantıda; Menemen Olayı'na sebep olan irtica şebekesi hakkındaki inceleme ile Olayla alakası tespit edilenlerin yargılamalarının süratle sonuçlandırılması ve gericiler ile onları hadiseye teşvik edenlerin de şiddetle cezalandırılması konuları görüşüldü. Bakanlar Kurulu'nun da olağanüstü tedbirleri içeren bir kanun layihası hazırlayarak T.B.M.M.'de vermesi kararlaştırıldı. Menemen ve çevresinde olay çıkaranların süratle yargılanarak cezalandırılması için örfî idare ilân edilmesi ve meydana getirilecek olan Divân-ı Harplerde de ceza kararlarının verilmesi kararlaştırıldı.²⁹

Cumhuriyet Halk Fırkası, fırka grubu 30 Aralık 1930 günü Başbakan İsmet Paşa'nın da yer aldığı önemli bir toplantı yaptı. Bu toplantıda; Menemen hadisesi sebebiyle gelen raporlar okunup alınması gereken tedbirler görüşüldü. Toplantıda bir kısım mebuslar bölgede İstiklâl mahkemelerinin kurulmasını teklif etmişse de başta Başbakan İsmet Paşa olmak üzere pek çok kişi bu fikre taraftar olmadı. Menemen'de muhallî bir

27. *Vakit*, 30 Kanun-ı evvel 1930; İsmail Hakkı, "Ne İstediklerini Biliyoruz" *Yeni Asır*, 28 Kanun-ı evvel 1930; 18 Kanun-ı sani 1931.

28. *Son Posta*, 12 Kanun-ı sani 1931.

29. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre 3, İçtima: 4, Cilt: 24, s. 2-9; *Hizmet*, 29, 30 Kanun-ı evvel 1930; *Anadolu*, 29,30 Kanun-ı evvel 1930; Kazım Özalp-Teoman Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, Ankara, 1992, s. 47-48

örff idarenin ilan edilmesi ve İnkılâbı Koruma Kanun'unun süratle çıkarılması kararlaştırıldı.³⁰

Menemen'de meydana gelen irtica hareketi ve benzeri teşebbüslerin kökünü kazımak amacıyla Bakanlar Kurulu "İnkılâbı Koruma Kanunu" adı altında bir kanun meydana getirdi. İnkılâbı Koruma Kanunu, herhangi bir irtica hareketine karşı hükûmete fevkalâde mahkemeler kurmak veya mahalli mahkemelerden birisini bu işle görevlendirmek için olağanüstü yetki veriyordu. İnkılâba karşı yapılacak olan sözlü ve fiili hareketler şiddetle cezalandırılacaktı. Yine, inkılâba karşı yapılacak olan açık saldırılarda hükûmet olağanüstü tedbirler almakta serbest olacak, bu tedbirlerin ne kadar zaman için geçerli olacağını da hükûmet belirleyecekti.³¹

Bakanlar Kurulu, 31 Aralık 1930'da Teşkilat-ı Esâsiye Kanunu'nun 86. maddesine dayanarak, 23 Aralık 1930 günü Menemen'de meydana gelen hadise hakkında yapılan incelemeler sonucunda olayın Cumhuriyet'in aleyhinde geniş kapsamlı bir tertip olduğu ortaya çıktığı için, Menemen kazasıyla Manisa ve Balıkesir merkez kazalarında 1 Ocak 1931 tarihinden itibaren bir ay süreyle Örfî İdare ilan edildiğine dair bir karamame tebliğ etdi.³² Daha sonra da karamame Bakanlar Kurulu'nca, bütün vilayetlere ve Birinci Müfettişliğe bildirilmiştir.

Bu karanameye göre; örfî idarenin ilân edildiği mıntıkanın kumandanı II. Ordu Müfettişi Fahreddin Paşa, kurulacak olan Divân-ı Harbin başkanı ise; I. Kolordu Kumandanı Mirliya Muğlalı Mustafa Paşa olacaktır. Divân-ı Harp'de hem asker hem de sivil zanlılar yargılanabilecekti. Aynı zamanda vereceği kararlar temyiz olunamayacak ve derhal infaz edilecekti. Divân-ı Harb'in yetki alanı, yalnız örfî idare ilân edilen mıntıka ile sınırlı değildi. Divân-ı Harp lüzumlu görürse Türkiye sınırları içersinde herhangi bir yerde, herhangi bir şahsı şahit veya zanlı sıfatıyla davet edip muhakeme edebilecekti.

Örfî idare ilân edilen mıntıkalarda, haberleşme sansürden geçiyor ve seyahat etmek için izin almak gerekiyordu.³³

30. *Hizmet*, 31 Kanun-ı evvel 1930; *Yeni Asır*, 31 Kanun-ı evvel 1930.

31. *İdare Dergisi*, Yıl: 4, Kanun-ı sani 1931, Sayı:34, İstanbul, 1931, s. 54-56; *Anadolu*, 30,31 Kanun-ı evvel 1930; *Hizmet*, 30,31 Kanun-ı evvel 1930.

32. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 86. maddesinde; vatan ve cumhuriyet aleyhinde kuvvetli ve fiili teşebbüsât vukuunu müeyyit kat'î bir ayı tecavüz etmemek üzere umumî veya mevzii idare-i örfiye ilan edilebilir denilmektedir. *Düstûr*, 3 cü Tertip, C. 12, Teşrin-i sani 1930-Teşrin-i evvel 1931, Ankara, 1954, s. 27; *Hizmet*, 1,2 Kanun-ı sani 1931; *Anadolu*, 2 Kanun-ı sani 1931.

33. *Yeni Asır*, 2,5 Kanun-ı sani 1931; *Hizmet*, I Kanun-ı sani 1931; *İdare Dergisi*, Ay. yer.

Bakanlar Kurulu tarafından da, Menemen, Manisa ve Balıkesir kazalarında Örfî İdare ilan edildiği bir tezkere ile T.B.M.M.'ne de bildirilmiştir. Başbakan İsmet Paşa da Meclis de Menemen hadisesini 3 aylık bir hazırlığın sonucu olarak gösteren ve muhalefetle ilişkisinden sözeden, tahminlere dayanan bir konuşma yaptıktan sonra, hükûmetin Örfî İdare ilan etmesi kararı Meclis tarafından onaylandı. Bundan kısa süre sonra da Mirliya Mustafa Muğlalı başkanlığında bir Divân-ı Harp mahkemesi kuruldu.³⁴

Örfî idare mıntıkası da üçe ayrıldı. Menemen mıntikasına Miralay Ali İhsan Bey, Manisa mıntikasına Ali Muzaffer Paşa ve Balıkesir mıntikasına da Ali Hikmet Paşa kumanda edecekti.³⁵

B- Suçluların Divân-ı Harp'de Yargılanmaları:

Menemen'de meydana gelen hadise sebebiyle tutuklanan zanlıların yargılanmaları için Divân-ı Harb'e kazadaki Kubilay İlkokulu tahsis edilmiştir. Ancak, bundan sonra Divân-ı Harp'de görev alacak olan komutanlar ve savcılar da Menemen'e geldiler. Menemen'de kurulan Örfî Divân-ı Harb zabıt katipliklerine ise, İsmail, Ahmet Kemal, Necmeddin, Reşat, İhsan ve Zeynelabidin Beyler seçildi. 7 Ocak 1930'dan itibaren de katipler görevlerine başladılar.

Menemen'de bir taraftan irtica hadisesi hakkındaki tahkikat devam ederken, 8 Ocak 1931'de Divan-ı Harp mahkemesi hazırlık mahiyetinde bir toplantı yaptı. Bu toplantıda idari bazı tedbirler görüşüldü ve bazı kararlar alındı. İrtica hareketi hakkındaki tahkikatı içeren her biri 200'er sayfa olan 9 büyük tahkikat dosyası hakimler tarafından okunmaya başlandı. Ancak dosyaların okunması kısa sürede tamamlanamayacağı için Divân-ı Harbin muhakemelere başlaması da bir kaç gün gecikmiştir. Bu arada da Menemen'e çevre ile ve ilçelerden getirilmekte olan irtica hadisesi faillerinin soruşturmaları da devam ediyordu.³⁶ Divân-ı Harp Başsavcısı Hidayet Bey de, incelemeleri biten irtica vak'ası fail ve zanlıları hakkındaki iddianameyi hazırlamaktaydı. Divân-ı Harp'de yargılanmalar şöyle yapıyordu. Önce, Menemen Divân-ı Harp Mahkemesi'nin İstintak hakimi Hikmet Bey, zanlıların ilk sorgulamalarını yapıyor ve sorguları tamamlananların dosyalarını da karar hakimi Necdet Bey'e gönderiyordu. Necdet Bey'de, zanlıların sorgulamaları hakkında yaptığı incelemeyi bitirerek lüzûm veya

34. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D: 3 İç: 4 C. 24, s. 2-9; Hizmet, 4 Kanun-ı sani 1931; Yeni Asır, 2 Kanun-ı sani 1931.

35. *Serbes Cumhuriyet*, 13 Kanun-ı sani 1931; Menemen'de Örfî İdare 8 Mart 1931'de kaldırıldı. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi* D: 3, İç: 4, C.25, s. 56, *Anadolu*, 9 Mart 1931.

36. *Anadolu*, 9 Kanun-ı sani 1931; *Yeni Asır*, 4 Kanun-ı sani 1931; *Hizmet*, 7,8,9 Kanun-ı sani 1931.

men-i mûhakeme kararı verdiği evrakı esas hakkındaki görüşlerini almak için Başsavcı Hidayet Bey'e gönderiyordu.³⁷

Örfî Divân-ı Harplerde zanlıların yargılanmaları esnasında vekil bulundurmaları kabul edilmediğinden, Menemen'de yapılan muhakemeler sırasında irtica hadisesinin fail ve teşvikçileri olan zanlılar da avukat bulunduramayacaklardı.³⁸

Menemen Divân-ı Harp Mahkemesi'nde muhakemeleri yapılacak olan zanlılar üç gruba ayrılmıştı:

Birinci grupta irtica hadisesi fail ve teşvikçileri, ikincia grupta mürtecileri alkışlayanlar, üçüncü grupta ise, Foça kaymakamı Lütfü Bey'e suikast teşebbüsünde bulunanlar ile onların teşvikçileri yer alıyordu.³⁹

Tutukluların bir çokları hakkındaki tahkikat 12 Ocak 1931 gününe kadar tamamlanarak, evraklar sorgu hakimliğinden karar hakimliğine gönderildi. Karar hakimliği de bazı tutuklular hakkında sorgulama yapılmasının lüzümlü olduğuna dair karar aldı. Evrakı da görüşlerinin alınması için Divân-ı Harp savcılığına gönderdi. 13 Ocak 1931 günü ise, Menemen hadisesi olduğu sırada olayı alkışlayanların evrakları, Örfî Divân-ı Harp Mahkemesi Başkanı Mustafa Paşa tarafından incelenmiştir.⁴⁰

Menemen Divân-ı Harp Mahkemesinde, irtica hadisesi sebebiyle zan altında bulunan tutukluların yargılanmalarına 15 Ocak 1931 günü kararnamenin okunması ile başlandı. Savcı kararnamede Menemen hadisesinin nasıl geliştiğini anlattı. Hadiseyi icra edenlerin Nakşibendî tarikatına mensub olanlar tarafından tahrik edildiklerini belirterek, zanlıların Türk Ceza Kanunu'nun ilgili maddelerine göre yargılanmalarını istedi.⁴¹

Divân-ı Harp Mahkemesi'nin çalışmalarına başladığı 15 Ocak 1931 gününe kadar ise, 16'sı kadın olmak üzere 220'den fazla kişi tutuklandı. Bunların 156'sı hakkında lüzüm-u muhakeme kararı verildi.⁴²

Menemen Örfî Divân-ı Harp Mahkemesi'nde dokuz gün süren sorgulama sonucunda ilk muhakeme 20 Ocak 1931 günü tamamlandı. İlk

37. *Hizmet*, 11 Kanun-ı sani 1931; *Anadolu*, 11 Kanun-ı sani 1931.

38. *Anadolu*, 12 Kanun-ı sani 1931; *Hizmet*, 12 Kanun-ı sani 1931; *Serbes Cumhuriyet*, 13 Kanun-ı sani 1931.

39. *Anadolu*, 13 Kanun-ı sani 1931; *Yeni Asır*, 6 Kanun-ı sani 1931.

40. *Hizmet*, 13, 14, 15 Kanun-ı sani 1931; *Anadolu*, 12, 15 Kanun-ı sani 1931; *Yeni Asır*, 15 Kanun-ı sani 1931.

41. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, D:3 İÇ: 4, C. 24, s. 5-8; *Hizmet*, 16 Kanun-ı sani 1931; *Yeni Asır*, 15 Kanun-ı sani 1931.

42. *Anadolu*, 15 Kanun-ı sani 1931; *Hizmet*, 15 Kanun-ı sani 1931.

sorgulama safhasında 124 kişinin sorgulanması yapıldı. Yine bu sırada 24 zanlı da yargılandı.⁴³

Örfî Divân-ı Harp'de bir süre ara verilen zanlıların muhakemelerine 24 Ocak 1931 günü yeniden başlandı. Muhakemelerin birinci safhasında yargılamaları tamamlanan 105 zanlı hakkında savcı iddianamesini okudu. Bu iddianame üzerine zanlıların bir kısmı müdafaalarını sözlü olarak yaparken diğer bir kısmı da yazılı olarak vereceklerini bildirdi. Geriye kalan kısmı ise, kendilerine atfedilen suçların neler olduğunu gösteren maddelerin yazılı olarak verilmesini istediler. Buna göre müdafaalarını yapacaklarını da Divân-ı Harp Başkanlığına bildirdiler. Başbakanlık zanlıların bu isteklerini kabul ettiği gibi, ayrıca savunmalarını sözlü olarak yapanların müdafaalarını da zapta geçirdi.⁴⁴

Divân-ı Harp'de muhakemeleri sona eren birinci grup'da yer alan zanlılardan 27 kişi beraat ederken, 85 kişi hakkında karar verilemedi. Verilen kararlar da T.B.M.M.'si tarafından onaylanması için Ankara'ya gönderildi.⁴⁵

Menemen Örfî Divân-ı Harbi 31 Ocak-I Şubat 1931 tarihleri arasında yaptığı toplantılarda birinci grupta yer alıp, muhakemeleri tamamlanan zanlılar hakkında kararını verdi. Verilen karar göre; 32 kişi idama, 5 kişi 24 sene hapse, 6 kişi 10 sene hapse, 1 kişi 12 sene hapis cezasına, 14 kişi 3'er sene hapse ve 17 kişi de birer sene hapis cezasına çarptırıldı.⁴⁶

T.B.M.M.'de Divân-ı Harp tarafından haklarında ölüm cezası verilen 32 kişi'den 28'inin cezalarının 2 Şubat 1931 günü yaptığı toplantıda onaylandı. Divân-ı Harb'in haklarında ölüm cezası verdiği 32 kişiden 2'si daha cezaları T.B.M.M.'de onaylanmadan önce vefat etmişti. Yine Divân-ı Harp tarafından ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilen Manisa'nın Paşa Köyü'nden Kahya Ahmetoğlu İsmail ile Manisa'dan Terzi Talât'ın cezalarını da T.B.M.M.'si ikişer sene hapse çevirmiştir.⁴⁷ Başbakanlık tarafından Menemen Örfî Divân-ı Harp başkanlığına da telgraf çekilerek T.B.M.M.'nin verdiği karar bildirilmiştir. Bunun üzerine Menemen'in çeşitli mahallerine 3

43. *Anadolu*, 21,22 Kanun-ı sani 1931; *Yeni Asır*, 20,21,22 Kanun-ı sani 1931.

44. *Anadolu*, 25 Kanun-ı sani 1931; *Yeni Asır*, 25, 26 Kanun-ı sani 1931.

45. *Anadolu* 28, 29, 30 Kanun-ı sani 1931.

46. *Anadolu*, 2 Şubat 1931; *Yeni Asır* ise; birinci agrupta 92 zanlının yargılandığını bunlardan 32'sinin idama, 7'sinin 15 sene ağır hapis cezasına, 46'sının birer sene hapse ve 7'sinin de altışar ay hapis cezasına çarptırıldığını belirtmektedir. *Yeni Asır*, 2 Şubat 1931.

47. *Anadolu*, 3 Şubat 1931; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, D: 3 İÇ: 4, C.24 s. 85-91.

Şubat 1931'de idam cezasına çarptırılan 28 kişi için idam sehpaları konuldu. 4 Şubat 1931 günü de mahkumların idam cezaları infaz edildi.⁴⁸

31 Ocak 1931'de Divân-ı Harp'de yeniden muhakemelere başlandı. İlk önce Alaşehir'den tutuklanarak getirilen 25 zanlının muhakemeleri yapıldı. Daha sonra da eski Menemen kaymakamı Cevdet Bey ile Jandarma Yüzbaşı Fahreddin Bey ve Jandarma askerlerinin muhakemeleri yapıldı. Bundan sonra Akhisar'dan tevkif edilerek getirilenlerin muhakemelerine geçildi. Dördüncü parti olarak da Balıkesir'den getirilen zanlıların yargılanmalarına başlandı.⁴⁹

Menemen Divân-ı Harp mahkemesinin 15 Şubat 1931 gününe kadar devam eden faaliyetlerinin neticesi şöyle idi:

424 zanlıya aid tahkikat evrakı incelenerek, bunlardan 233 şahıs hakkında lüzüm-u muhakeme, 122 şahıs hakkında da men-i muhakeme ve 69 kişi hakkında da vazifesizlik kararı verildi. Haklarında men-i muhakeme kararı verilenler tahliye edildi. Vazife ve salahiyet harici görülen 69 kişi hakkındaki tahkikat evrakı da mahalli savcılıklara iade edildi. Bunlardan başka daha Divân-ı Harp karar hakimliğinde incelenmekte olan 74 tahkikat evrakı vardı.⁵⁰

16 Şubat 1931 tarihinde ise, Foça hadisesinin tahkikatı bitti. Tutuklanan 20 zanlıdan 19'u da tahliye edildi. Yalnız Foça kaymakamına suikast yaptığı iddia edilen Mehmet Ali ismindeki zanlı tutuklu olarak kalmışsa da daha sonra o da tahliye edilmiştir.⁵¹

Balıkesir'de yakalanıp, Menemen'e getirilen zanlıların yargılanmaları da 17 Şubat'da bitmiştir. Menemen Divân-ı Harp Mahkemesi, Balıkesirli Şeyh Halil Efendioğlu İstiklâl gazetesi sahibi İbrahim Sururi Bey'in 6 ay hapis ve 75 lira para cezasına, Kahveci Servet ile Arnavut Cemal ve İbrahim Sururî Bey'in kardeşi Mustafa'nın 3'er ay hapis ve 25 lira para cezasına, eski nazır ve mebuslardan Vehbi Bey'in önce beratına sonra askeri bir meselede söylediği sözlerden dolayı 6 ay İstanbul'da ikametine karar verildi.⁵²

48. *Anadolu*, 5 Şubat 1931; İdam cezasına çarptırılan 28 kişiden biri olan Bozalanlı Hüseyin 4 Şubat 1931'de diğer mahkumlar asılırken fırsattan istifade ederek kaçmışdır Bozalanlı Hüseyin 17 Şubat'da Manisa'nın Akgedik köyünde yakalandı ve Menemen'e getirilerek 18 Şubat'da da idam edildi. *Anadolu*, 18 Şubat 1931.

49. *Anadolu*, 1, 3 Şubat 1931.

50. *Yeni Asır*, 17 Şubat 1931; *Anadolu*, 17 Şubat 1931.

51. *Yeni Asır*, 17 Şubat 1931.

52. *Anadolu*, 18 Şubat 1931.

Menemen Örfî Divân-ı Harp Mahkemesi'nin kurulmasından, 28 Şubat 1931 akşamına kadar geçen zaman içinde karar hakimliğince 606 zanlıya aid tahkikat evrakı incelendi. Bunlardan 272 şahıs hakkında son tahkikatın açılması, 225 kişi hakkında men-i muhakeme ve 79 kişi hakkında ise, vazifesizlik kararları verildi.⁵³

Ayrıca, eski Menemen Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Fahri ile Menemen alayından Yüzbaşı Mehmet Ali Efendilerin suçlarının askeri olduğu Divân-ı Harpçe tesbit edilerek bunların 1. Kolordu Askeri Mahkemesi'nde yargılanmalarına karar verildi.⁵⁴

SONUÇ

Menemen'de gerici bir ayaklanma sonucu şehit edilen Kubilay'ın ölüm haberi İzmir'de duyulunca buna halktan pek çok kimse inanmadı ve vahşi olaya büyük tepki gösterdi. Şehit Kubilay'ın Menemen Türk Ocağı'nın üyesi olması İzmir Türk Ocaklılarının üzüntüsünü daha da arttırmıştır. Ocaklılar Kubilay'a sahip çıkarak, devrimlerin korunması yolunda yalnız olmadığını gerek Fikirler Dergisi'ndeki yazılarıyla, gerekse olay karşısında gösterdikleri tepkiyle kanıtlamışlardır. Ayrıca, Kubilay ile birlikte şehit olanların ailelerine yardım yapılması teklifi de Ocak idare heyeti tarafından kabul edilerek, şehit ailelerinin çocuklarının okutulması suretiyle yardım edilmesi fikri benimsenmiştir.⁵⁵

Menemen kazasındaki Türk Ocağı mensupları, 29 Aralık 1930 günü yaptıkları toplantıda, Menemen hadisesi sırasında gericileri alkışlıyanların isimlerini mahalle mahalle dolaşip tesbit edip, bu isimleri hükümete bildirme kararı almışlardır.⁵⁶

Kubilay'ın cenaze törenine, İzmir Türk Ocaklıları'nın katkılarıyla yurdun her köşesinden gelen büyük bir halk kitlesi katılmış ve Kubilay'ı son yolculuğunda yalnız bırakmamışlardır. İzmir Türk Ocağı adına Asım İsmet Bey'in cenaze töreninde yaptığı konuşma törende bulunan herkesi ağlatmıştır. Törene katılanlar, devrimleri korumak için and da içmişlerdir.⁵⁷

53. *Yeni Asır*, 1 Mart 1931; *Anadolu*, 1 Mart 1931.

54. *Anadolu*, 5 Mart 1931.

55. Ayrıntılı Bilgi için Bkz: Günver Güneş, "İzmir Türk Ocağı Faaliyetleri (1923-1931)", D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1990, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 91.

56. *Hizmet*, 30 Kanun-ı evvel 1930.

57. *Yeni Asır*, 31 Kanun-ı evvel 1930.

Bir yıl sonra İzmir Türk Ocağı, bütün İzmir Cemiyetlerinin de iştirakiyle Şehit Kubilay ve arkadaşlarının aziz hatıralarını taziz için ihtifal tertip etmiştir.⁵⁸

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra, meydana gelen Menemen Olayı ülkedeki rejimi tehdit etmiştir. Olaydan sonra ülkedeki rejim ve ideolojide bir sertleşme dönemine girildiğini görüyoruz. Bu sırada, Halk Fırkası'nda derlenip toparlanma dönemine girdi. 10 Mayıs 1931'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın III'cü Büyük Kongresi Ankara'da toplandı. Bu kongrede Fırkanın "6 Ok"u tamamlanmış ve "6 İlke" belirlenmiştir. Yine bu kongre sırasında genel seçimlerin tek dereceli olması ve kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi de kabul edildi.⁵⁹ Ayrıca, kongrede Türk Ocakları olağanüstü kurultayını toplayarak kendini fesih (10 Nisan 1931) ve bütün mallarını Halk Fırkası'na devri kararını da almıştır. Kongre'den kısa bir süre sonra bütün yurttaki kültür müessesesi olarak "Halkevleri" açılmıştır. Böylece halkın politik ve ideolojik olarak örgütlenmesi sağlandığı gibi, Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan bağımsız bir örgütün olması da engellendi.⁶⁰

1932 yılından itibaren ülkede, demokratik hak ve hürriyetlerin büyük ölçüde kısıtlandığı otoriter bir rejim kurulmuştur. Devlet iktisadî alanda "Devletçilik" politikasını benimsemiştir. Yine bu dönemde Kadro Dergisi (Ocak 1932-Ocak 1935) de yayınlanmıştır. Bu dergi, dünya kapitalizminin geçirdiği buhranın etkisi altında, Türkiye'yi kapitalist olmayan bir yoldan sanayileştirme fikrini savunmuştur.⁶¹

58. *Fikirler Dergisi*, C.IV, S. 75, 1 Kanun-ı sani 1932, s. 6-9.

59. T.Z. Tunaya, *a.g.e.*, s. 569.

60. Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, Ankara, 1965, s. 95; Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara, 1993, s. 157; Mete Tunçay, *a.g.e.*, s. 298-311 ve 318-321.

61. Taner Timur, *a.g.e.*, s. 163 ve 168.